

Pan prezident Masaryk ve svém letošním říjnovém projevu zvláště úzkostně vzpomněl neblahých osudů, které v demokracii potkávají inteligenci. Intelligence, vidí s lítostí p. president, ztrácí svou váhu a svůj význam v masách, své vůdcovské postavení v národě; intelligence, soudí p. president, zaviňuje sama tento svůj úpadek: nedovede překonati svůj individualism, jenž ji vede až k atomismu (každý intelektuál v Čechách chce prý míti dnes svůj časopis!); tento neblahý sklon k individualismu musí prý intelligence krotiti, mimo jiné i tím, že důkladně zreviduje a zreformuje svůj liberalism.

Pan prezident nabízí tu přemýšlení a diskusi námět jistě velmi bolestný a aktuální, škoda, že jeho dobrý úmysl nepřinesl plodů, jichž si zasloužil: diskuse opravdu upřímná a nebojácná. Diskuse, již slova p. presidentova vyvolala, pokud jsem ji sledoval, nepovznesla se nad povrchní přitakávání názoru p. presidentovu a paušální obviňování inteligence. Já naopak soudím, že diagnosa p. presidentova nejde ke kořenům věci a že následkem toho terapie, již navrhuje, mine se svého cíle. Rozpor mezi demokracií a inteligencí zdá se mně mnohem hlubší, než jak jej vidí p. president, přímo zásadní, a není možno jej vyrovnati prostředky, jež navrhuje p. president: totiž krocením individualismu a reformou starého liberalismu.

V jiných a starších útvarech státních, než je moderní demokracie, vždycky inteligence byla *třídou vůdčí*. Určitý počet jednotlivců, jemuž se dostalo zvláštního a složitého školení

odborného, vedl množství, vládl mu. Tak tomu bylo všude, i v starých demokraciích řeckých, které byly vpravdě oligarchiemi, ve všech věcech kulturních. Intelligence měla tu zvláštní privilegované postavení, chráněné náboženstvím: ona byla to, která vytvářela kult a tím i kulturu, formy života náboženského, státního i uměleckého, poesii i vědu; davy jen přijímaly, rozmnožovaly, napodobily. Intelligence měla v rukou tajemství života i smrti — to, co davy pokládaly za tajemství života i smrti. Zavřít své ruce — a život vyschl a ztratil cenu i smysl pro množství. To proto, že všechno, i věda i umění i kult, byly *esoterní*; byly tajemství, k němuž měli klíče jen zasvěcenci, nad nimž bděli zasvěcenci, jež propouštěli po částech po svém dobrém zdání a v dávkách jimi určovaných do lidu jen zasvěcenci.

Věda měla ovšem podstatně jiný ráz než dnes. Dnes v duchovně vědách převládl historism v nejširším slova smyslu, tj. vypsání vývoje, fenomenologie duchových dějů a úkonů; v přírodních vědách popis, ne zpyt. Tím se teprve stala věda schopna popularisace v tom smyslu a v té míře, jak to dnes vidíš a zažíváš. *Tím však byla teprve umožněna demokracie v moderním smyslu slova*. Každý se lacino ve škole obecné nebo mimo školu z lidových příruček seznamuje s hlavními výtěžky vědy, pokud se ty výsledky dají svést ve formulky užitečné nebo potřebné civilisaci. Každý může si osvojiti a v dnešní škole obecné nebo střední skutečně si osvojuje tolik z vědy, kolik jí potřebuje i k životu politickému, k demokratické správě a řízení života veřejného. Intelektuál, který byl v staré době třídou a kastou, a třídou a kastou často hrozivou, ztrácí rázem svůj význam a svou moc. *Každý* je dnes do jisté míry a případně intelektuálem — i dělník i řemeslník i rolník —, protože *nikdo* není intelektuál v pravém a vlastním smyslu slova, tj. člověkem, v němž žije *duch* tvořivosti vědecké. Vyjma ovšem těch několik jednotlivců, jež spočítáš i ve velkých zemích na prstech své ruky, kteří nesou pokrok a osud své vědy ve své hrudi, vlastní objevitelé nových, zítřejších zákonů, strůjcové nových hypotéz, znatelé nového poznání.

Demokratickým davům ovšem po těchto tvůrcích nových vědeckých pravd a konstruktérech nových vědeckých skutečností nic není. Neboť je nezajímá tvůrčí akt, cizí a lhostejný je jim duch vědecký jako mravní i metafysický herec životní — je zajímají jen vědy tzv. aplikované, tj. ty výtěžky vědy, které mají bezprostřední praktické upotřebení v životě společenském a v civilisaci. (A ovšem: co jsem zde napsal o vědě, platí *mutatis mutandis* i o poesii a umění.) Neklammež se: jen pro ty praktické zřetele zřizují se a dotují se laboratoře a vydržuje se vysoké a odborné školství. *Bios theoretikos, život rozjímavý*, sveze se s sebou jen jako nutné zlo: pokud by totiž bez něho nebylo praxe a aplikace . . .

Ne jeden, ale sta a tisíce básníků, vědců, myslitelů moderních vycítilo a vyslovilo nenávisť davů, nenávisť a nepřátelskou lhostejnost demokracií k ryzímu intelektu tvořivému, byť jediný Renan, pokud vím, si přál, aby oligarchie vědců se zmocnila všech strašných, drtivých i bořivých prostředků vynalezených moderní chemií, ustavila se jako aristokratická diktatura a ovládla takto a držela v šachu zlobu a potměšilost davů.

Žádá-li p. prezident od inteligence, aby omezovala svůj individualism nebo se ho dokonce zřekla, obávám se, že žádá něco stejně nemožného, jako je kvadratura kruhu. Vždyť individualism jest sám životní nerv, sám *raison d'être* intelektu! Intelekt může míti a mívá pravdu *samojediný* proti *milionům* lidí z davu; stalo se sto a stokrát ve věcech vědy, poesie, filosofie, umění! Kdežto demokrat *počítá* hlasy, intelektuál je musí *vážiti*! Zde jest vlastní kořen antinomie mezi demokracií a intelektem. V říší intelektu demokracie v nejlepším případě může míti význam záporný: nezasahovat, nerozhodovat, nepřekážet! Ale žádá-li inteligence od demokracie tuto zdrželivost, odpovídá jí demokracie stejným požadavkem: i intelektuál nezasahuj do politiky, nepřekázej v ní svým individualismem, svými vůdcovskými pretensemi. Nikdo mi nenamítej, že i vynikající vědci nebo filosofové a umělci se uplatnili v demokratické vládě, na příklad Painlevé ve Francii, Masaryk u nás, Pade-

rewski jednu chvíli v Polsku. Jistě se nedostal do francouzské vlády demokratické Painlevé, *protože* je vynikající matematik, nýbrž *přesto*. Právě jako Masaryk u nás není zvolen prezidentem republiky, *protože* je znamenitý filosof, nýbrž *přesto*. Kdyby byl kandidoval na presidentství republiky na počátku devadesátých let minulého století, kdy ho jeho individualism vědecký vehnal do rozporu s největším počtem příslušníků českého národa, jistě by zvolen nebyl. Tyto zdánlivé zázraky mají čistě lidskou reži. Jsem si tím jist, že doby, kdy český intelektuál jako *hromadný jev a jako typ* — doby dr. Riegrů, dr. Grégrů, dr. Sladkovských i dr. Soukupů, dr. Kramářů a dr. Mattušů — byl vůdcem svého národa nebo své strany, minuly nenávratně a není je možno přivolati zpět ani sebevětším potlačováním individualismu v smýšlení inteligence. Intelektuálové budou vylučováni z vůdcovství politického čím dál, tím víc: jak se bude prohlubovat a šířit obecné vzdělání.

Před několika léty označil p. prezident Masaryk právě problém vůdcovský za nejdůležitější problém demokratický. Myslím, že mnohem více než problém jest otázka vůdcovská nebezpečím, k němuž vedou a před nímž stojí právě dnes demokracie. Parlamentarism, který tak důvěrně souvisí s demokracií, jest dnes všude v úpadku. Soupeření stran v něm ochromuje jeho činnost, činí z něho těžkopádný stroj, který každou chvíli vážne a místo práce vyrábí fráze. „Nemohoucnost parlamentů přizpůsobiti se novým podmínkám moderního vývoje stala se tak samozřejmá,“ píše ve své poslední knize Gustave Le Bon, „že i v Anglii, kolébce parlamentarismu, noviny předpovídají jejich konec. Jeden z hlavních orgánů anglických, *Westminster Gazette*, vyslovil se o tom nedávno takto: „Soustava parlamentní ztrácí půdu v celé Evropě západní. Strany konservativní nemilují soustavu, která vede k vládě slabé, jejíž chatrná existence visí na kompromisech. Socialisté si uvědomují, že s dnešní soustavou nebudou moci nikdy uskutečniti některé své reformy sociální. Proto nedrží se jí víc než konservativci. Není pochyby, že projdeme obdobím vlád autokratických.“ A týž autor ukazuje

264 dál, jak všechny vlády evropské směřují k různým formám diktatury! „Potrvá-li dnešní politický vývoj Evropy, národové budou nuceni voliti mezi diktaturou fašistickou, diktaturou vojenskou nebo diktaturou komunistickou. Síla ideálu demokratického nikterak nezachrání státy evropské před diktaturou. Tento ideál hluboce se změnil od francouzské revoluce. Ze starého hesla volnost, rovnost, bratrství, stále ještě vyrytého na našich zdech, jen rovnost zachovala si svůj lesk. Bratrství bylo nahrazeno zápasem tříd a o svobodu nestarají se politické strany již vůbec.“ Takový je hlas pozorovatele jistě velmi bystrého, známého i u nás již od let z překladu své knihy *Psychologie davů*, v níž, jeden z prvních, upozornil na hluboký rozdíl mezi duší kolektivní a duší individuální. A vyskytují se již v literatuře francouzské stati historické, které studují v minulosti i přítomnosti vznik císařismu nebo diktátorství; z kterýchž stran, zda z levých nebo z pravých, z aristokratických nebo lidových, vycházejí diktátoři atd.

Jsmeli-li my v Republice československé posud jak tak vzdáleni naléhavosti úvah o těchto nových směrech politických, jest to tuším proto, že jsme v jistém smyslu slova politické závěťi nebo politické zápečí evropské: malý stát ve středozemí, do něhož posud nebíjí tak bouřlivě jako do jiných, větších států vlny těchto demokratických rozporů. Politický náš vývoj co do tempa a rytmu pozdí se o několik desetiletí proti Západu; proto jak tak držíme ještě a uskutečňujeme ideál demokratický, ovšem stále víc a víc již jen čistě formálně. Ale na jak dlouho? Nevěřím, že se budeme moci vymknout všeobecnému vývoji evropskému natrvalo...

Taková jest dnes bilance demokracie, viděná okem klidným a střízlivým. Je melancholická, musí býti melancholická čistě duši filosofově. Surové a dravé skutečnosti demontují zase jednou myšlenku, což je vždycky mučivá podívaná tomu, kdo má srdce v těle.

Jaký jest v tomto přerodu doby a institucí úkol a úděl inteligence? Co tu s liberalismem, který byl, a možno říci, do

265 značné míry právem byl vyznáním víry včerejšího intelektuála? Vzpomeňme jen, jak definoval Stuart Mill národ. „Součet velkých mužů v národě.“ Nezní to docela intelektualisticky? Není zde vtělen úplně racionalism a individualism, který hlasy nejprve váží a pak teprve počítá? Jenže, žel, třikrát žel, tento racionalism a tento individualism jest pravda včerejška, a ne pravda dneška. Proč to? Poněvadž je tu pravda *necelá*, jen půlka pravdy a tím polopravda, což jest tolik jako celý omyl. Jako psycholog musí dnes počítati chtěj nechtěj vedle říše uvědomění s oblastí podvědoma a uznati ji, poněvadž se mu krok co krok vnucuje, právě tak politik musí vedle individua míti na mysli všude a vždycky i davy a jejich psychologii hromadnou.

Křísit dnes a reformovat dnes liberalism pokládám za ne- užitečné, poněvadž neplodné zaměstnání. Skutečnost dnešní je zcela jiná, než byla skutečnost, z níž vznikal a na niž reagoval před několika generacemi liberalism; je tu dvojí, zcela různý soubor věcí a poměrů, spojený jen společným jménem. *Tvořit* politicky právě jako tvořit básnicky a umělecky jest možno jen z *poslední, přítomné chvíle* a jen z ní; jinak je to *ohřívání*, a ne tvorba. Pamatuji se, že Masaryk jako učitel filosofie kritisoval kdysi odmítavě pokus některých německých filosofů, tzv. novokantovců, vrátiti se ke Kantovi; od takových návratů neočekával tehdy nic dobrého a silného. A s neoliberalismem mělo by býti lépe? Nechce se mi tomu věřiti. Život nestojí, život dere se stále úsilně vpřed; vraceti se v něm není možno k ničemu, co uplynulo, leda čistou retrospektivou; tvořiti jest ne vraceti se, nýbrž předjímati život.